

ZBIGNIEW PAWEŁ KRUSZEWSKI*

Dokąd zmierza społeczny ruch naukowy w Polsce?

Przemiany kulturowo-cywilizacyjne

Wartości kulturowo-cywilizacyjne rozwoju społeczeństwa ujawniają się w życiu społecznym oraz kulturze, jak też w różnych sferach życia gospodarczego. Jednym z podstawowych filarów rozwoju społeczno-kulturowego jest kapitał ludzki. Kapitał ten jednak ulega szybko dekapitalizacji, dlatego konieczne jest ciągłe jego wytwarzanie, utrzymywanie na wysokim poziomie oraz zachowanie jakościowego rozwoju. Zjawiska te występowały niezależnie od okresu rozwoju cywilizacyjnego. Szczególnego znaczenia nabierają one we współczesnym świecie. Podczas przemian kształtuje się nowy typ człowieka, określonego jako „natychmiastowiec”, „ponowoczesny”. Określają go charakterystyczne cechy: konsumpcjonizm – dążenie do natychmiastowego zaspokojenia potrzeb bytowych, ekonomicznych, kulturowych, cywilizacyjnych, bez zwracania uwagi na skutki i następstwa w otaczającym środowisku; zmienność – w sferze wyboru opcji ideowych, zachowań, postaw, częstość zmian politycznych, społecznych; apologetyzm stechnizowania (informatyczność) w życiu kulturowym; zastępowanie wartości kultury, nauki tzw. obrazkowym, powierzchwnym naśladownictwem, snobizmem¹. Ten nowy model człowieka jest odpowiedzią na współczesne przemiany cywilizacyjne. Charakteryzują się one: stawianiem na ludzi, specjalistów o wykształceniu technicznym z orientacją informatyczną; dominacją wiedzy jako źródła innowacji i otwierania dróg dalszego rozwoju cywilizacyjnego; wychodzeniem naprzeciw wyzwaniom przyszłości zarówno w obszarze prawnym np.: prawa człowieka, edukacja, jak i obszarze technologicznym, naukowo-badawczym; zwiększaniem się sfery usług w stosunku do sfery produkcji w sektorze gospodarczym². W ślad za tymi zmianami, które można by uznać za korzystne, ujawniają się różne zagrożenia dla człowieka i jego środowiska. Wśród zagrożeń tych można przyjąć za nośne m.in.: osłabienie więzi społecznych, dehumanizację stosunków międzyludzkich w różnych obszarach (rodzinnym, zawodowym itp.); indywidualizm w cało-

*Prof. nzw. dr hab. inż. Zbigniew Paweł Kruszewski, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, e-mail: zkruszewski@wlodkowic.pl

¹ A. Chodubski, *Płock a współczesne wartości kulturowo-cywilizacyjne świata*, „Notatki Płockie” 2014, nr 1/238, s. 24-26.

² Tamże, s. 24.

kształcie życia społecznego, występowanie tzw. znieczulicy społecznej, pojawienie się samotnego życia jednostki w tłumie; nadmierne scentralizowanie i kontrola życia oraz działalności człowieka; występowanie trudności w przystosowaniu się człowieka do tempa zmian cywilizacyjnych – tzw. wykluczenie informatyczne, powodujące podział społeczeństwa na pokolenie ludzi korzystających ze zdobyczy kulturowo-cywilizacyjnych i wykluczonych, którymi najczęściej są ludzie starsi niemogący przystosować się do zmieniającego się otoczenia; powolny upadek, degradacja rodzimej, w tym regionalnej, lokalnej kultury, wzorców zachowań, symboli, twórczości, norm, nasilanie się różnych zjawisk, jak bezrobocie, które sprzyja wykluczeniu i zagubieniu społecznemu, zjawisku niedowartościowania, patologiom społecznym czy też terroryzmowi o wymiarze lokalnym lub globalnym³.

Obszar przemian kulturowo-cywilizacyjnych w Polsce wzmacniany jest przez rzeczywistość integracji z Unią Europejską. Przenoszone do Polski standardy unijne wskazują na wyzwania przyszłości, na konieczność integracji z państwami o wysokim poziomie demokracji oraz stojącymi na wyższym stopniu rozwoju cywilizacyjno-gospodarczego.

Do realizacji przemian i współczesnych potrzeb kulturowo-cywilizacyjnych niezbędna jest aprobata i wsparcie obywateli. Można to uzyskać poprzez promocję aktywności prospołecznych, a także w wyniku wytwarzania kapitału społecznego oraz rozwoju kompetencji społecznych na rzecz urzeczywistniania aktualnych i przyszłych potrzeb cywilizacyjnych. Czynić to może społeczeństwo obywatelskie, pracujące dla siebie, rozpoznające wyzwania cywilizacyjne, jak i wynikające z tego zagrożenia.

Polska 25 lat po transformacji ustrojowej (politycznej i gospodarczej) wyczerpała swoje proste rezerwy wzrostu. Potrzeba nowych aktywności, impulsów do ekspansji wzrostu cywilizacyjnego. Bariery tego wzrostu nie istnieją obecnie w systemie politycznym, a istnieją w niskim poziomie kapitału społecznego, niedostatku kompetencji poszczególnych ludzi, w braku umiejętności bycia i działania razem. Są to proste podstawy stawiania się społeczeństwem obywatelskim. Możemy w Polsce zauważać początki tego procesu, jednak zmiany te następują zbyt wolno. Przyspieszenie jest możliwe, a nawet konieczne, potrzeba do tego współpracy, budowania wzajemnego zaufania, rozmawiania, przebudowywania mentalności społecznej. Musimy w tym rozwoju rozwijać kompetencje miękkie, takie jak: ufność, empatię, odpowiedzialność, determinację, konsekwencję w działaniu, umiejętność zawierania kompromisów, pracy w zespole. Musimy nauczyć się budowania wspólnoty oraz wzajemnych relacji wynikających z szacunku i tolerancji. Naturalnym miejscem powstawania tych relacji powinny być przestrzenie,

³ U. Świętochowska, *Patologie cywilizacji współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 1995; J. Muszyński, *Społeczeństwo informacyjne. Szkice politologiczne*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2006, s. 164-170; A. Chodubski. dz. cyt., s. 24.

w których ludzie spotykają się, tj. instytucje użyteczności publicznej, szkoły, placówki zdrowia, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia. Niewątpliwie w obszary te wpisuje się współczesny społeczny ruch naukowy, ze swoimi towarzystwami naukowymi i stowarzyszeniami naukowo-technicznymi.

Rys historyczny towarzystw naukowych

Odnosząc współczesne tendencje przemian kulturowo-cywilizacyjno-gospodarczych do społecznego ruchu naukowego, można zauważyć wyraźną ich czytelność. Są one uzależnione od licznych różnorodnych czynników, które kształtowały się od wielu wieków.

Tradycja stowarzyszeń propagujących poznawanie świata wynika z naturalnej potrzeby człowieka. „W Polsce grona ludzi poszukujących wiedzy o sobie, o otoczeniu, o świecie, mogą być postrzegane już pod koniec średniowiecza, by odwołać się do zespołów ludzi otaczających Witelona czy Marcina Polaka lub nieco później w czasach świetności Akademii Krakowskiej”⁴.

W kolejnych wiekach stowarzyszenia stały się ośrodkami kultury polskiej, a w czasach faktycznego nieistnienia państwa polskiego odegrały ważną rolę w zachowaniu ciągłości tradycji narodu. W oparciu o wówczas obowiązujące prawa w różnych zaborach, w 1800 r. powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie, w 1815 r. Towarzystwo Naukowe w Krakowie, w 1818 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie, w 1820 r. Towarzystwo Naukowe Płockie. W 1872 r. powstało Towarzystwo Lekarzy Guberni Płockiej na bazie „Ustawy Towarzystw Lekarskich”, zezwalającej przez władze rosyjskie na tworzenie tych instytucji w poszczególnych guberniach⁵. Towarzystwa te skupiały uczonych i zainteresowanych nauką amatorów, którzy prowadzili badania naukowe, publikowali ich wyniki, zajmowali się gromadzeniem zbiorów bibliotecznych i muzealnych. Krzewili oni świadomość narodową oraz wzmacniali więzi regionalne. Towarzystwa były miejscami zgromadzeń, wymiany myśli, powstawania relacji międzyludzkich. Warto przytoczyć za H. Samsonowiczem, że liczba towarzystw uznana była za „probierz postępu”⁶.

W okresie II Rzeczypospolitej społeczny ruch naukowy odegrał istotną rolę w budowaniu systemu oświaty i szkolnictwa wyższego. Dzięki uczonym zrzeszonym w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk oraz

⁴ H. Samsonowicz, *Towarzystwa Naukowe – ich dziedzictwo kulturowe i naukowe*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, Wyd. PAN, Warszawa 2014, t. 2, s. 153.

⁵ Tamże, s. 153 za H. Samsonowiczem; M. Milewska. *Płockie Towarzystwo Lekarskie*, [w:] *Polska – Mazowsze, Dzieje polityczne, militarne, gospodarka i kultura*, red. A. Koseski, R. Turkowski, Wyd. AH, Pułtusk 2013.

⁶ H. Samsonowicz, dz. cyt, s. 153.

Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Wilnie powstały wyższe uczelnie w Warszawie, Poznaniu i Wilnie. Działalność samego społecznego ruchu naukowego w okresie tym uległa przekształceniom, stawiając na uaktywnienie środowisk naukowych w ich pracy na rzecz odrodzonej Polski. Tworzono warunki do dyskusji, spotkań, wymiany myśli, uaktywnienia różnych grup zawodowych, integracji środowisk pochodzących z różnych administracyjnych części ówczesnej Polski.

Na czas II wojny światowej działalność towarzystw naukowych została zawieszona. Wielu działaczy zginęło na frontach i w obozach. Uszczerbku doznał zgromadzony przez organizacje majątek. Po zakończeniu działań wojennych część towarzystw nie wznowiła działalności. Te, których struktury zostały odbudowane, zyskały aprobatę władz państwowych. Spodziewano się bowiem, że towarzystwa naukowe przyczynią się do zaktywizowania inteligencji w nowej sytuacji politycznej. Jednakże po 1948 r., kiedy to nauce polskiej starano się narzucać model radziecki, nastąpiło znaczne podporządkowanie towarzystw naukowych nowej władzy, co nie sprzyjało ich odradzaniu się. Czynnikiem ożywczym stało się utworzenie Polskiej Akademii Nauk na bazie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Polskiej Akademii Umiejętności oraz Kasy im. Józefa Mianowskiego⁷. Nowa organizacja od samego początku doceniała rolę społecznego ruchu naukowego, tworząc w swoich strukturach zajmujące się nim komórki – obecnie jest to Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN⁸. Władze PAN spodziewały się, że towarzystwa naukowe mogą się przyczynić do naukowego ożywienia w Polsce. Uwidoczniło się to zwłaszcza po zmianach, jakie przyniosła tzw. odwilż 1956 r.⁹ Powstawały nowe towarzystwa. Jak słusznie zauważa Henryk Samsonowicz¹⁰, „na rozwój regionalnych towarzystw w czasach PRL-u wpływały dwie przyczyny. Z jednej strony był to efekt rozszerzania się w Polsce elit szukających swego miejsca w życiu intelektualnym kraju. Z drugiej strony – przyczyną tego stanu rzeczy była potrzeba samodzielnego myślenia, możliwie mało skrępowanego cenzurą, a także – ukazania znaczenia *małej ojczyzny*, własnego regionu”. Jako przykład zachodzących zmian społeczno-politycznych w tym okresie i celów, jakie przyświecały władzom politycznym krajowym i regionalnym może posłużyć przedstawione przez A. Kansy powstanie w 1956 r. jednego z najdłużej

⁷ Z. Kruszewski, *Spółecznicy w służbie nauki – niedoceniany potencjał*, PANorama, 2014. Nr 18(30), s. 7-8.

⁸ za A. Grzywacz, *Współdziałanie Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, Wyd. PAN, Warszawa 2014, t. 1, s. 191-192.

⁹ Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie, podmiot życia publicznego*, Wyd. PWN, Warszawa 2011, s. 59-61.

¹⁰ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 155.

obecnie wydawanych kwartalników w Polsce „Notatki Płockie” przez Towarzystwo Naukowe Płockie¹¹.

W następnych okresach systematycznie następował wzrost liczby towarzystw. Umacniały one swoje struktury i z wielokrotnością dorobek poprzedników, wprowadzono nowe metody działania odpowiadające specyfice danego towarzystwa, jak i potrzebom czasu. Rozwój towarzystw naukowych spowolnił stan wojenny wprowadzony w 1981 r. Zawieszono wówczas działalność towarzystw i innych organizacji społecznych. Ten stan trwał do 1982 r., kiedy to zdjęto ze społecznego ruchu rygory wynikające z wprowadzenia stanu wojennego.

Nie wszystkie towarzystwa i organizacje społeczne zdołały powrócić do stabilnego funkcjonowania. Jedno z towarzystw – Towarzystwo Popierania i Krzewienia Nauk – zostało rozwiązane¹².

W kolejnych latach następuje dalszy wzrost liczby towarzystw. W ich działalności zauważa się dążenie do rozwoju działalności naukowo-badawczej, zwłaszcza wydawniczej, popularyzującej naukę, organizację wystaw, organizację kongresów, konferencji, sympozjów o zasięgu krajowym i zagranicznym, a także podejmowanie działalności gospodarczej, polegającej na realizacji zleceń, ekspertyz, opinii, wydawaniu komercyjnie publikacji itp. „To właśnie prace w towarzystwach nierzadko umożliwiały podejmowanie tematów badawczych, które rozsadały narzucone gorsety krępujące naukę. Wiele było zagadnień, na które istniało zapotrzebowanie różnych środowisk. Niekiedy brały się z bieżących potrzeb planowania nowych działań i poszukiwania nowych form życia zawodowego i kulturowego. Istnieją środowiska i różne stowarzyszenia lokalne, które stwarzają możliwość wymiany myśli oraz ożywienia intelektualnego nie tylko dla mieszkańców tego miasta, pracowników oświaty, nauki i kultury, lecz także dla miejscowej młodzieży zainteresowanej regionem w życiu kraju... W ramach towarzystw można bowiem badać dzieje rodzinnej miejscowości, język jej mieszkańców, ich biografie, promować dorobek przedsiębiorstw i zakładów pracy”¹³.

Spółeczny ruch naukowy współcześnie

Spółecznicy skupieni w towarzystwach naukowych budowali społeczeństwo obywatelskie na długo przed pojawieniem się tego pojęcia. Bez ukazywania wkładu społeczników działających w regionalnych strukturach mapa polskiej kultury i nauki byłaby bardzo niedoskonała. Dzięki nim łatwiej było zbudować w Polsce demokrację po roku

¹¹ A. Kansy, *Na marginesie swobody. „Notatki Płockie” (1956-2011) – historia i polityka*, Wyd. PAN, Warszawa 2012, s. 105-108.

¹² Z. Kruszewski, St. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz, *Spółeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość*, Wyd. PAN, Warszawa 2014, s. 20.

¹³ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 156.

1989, tak jak w przeszłości naszych dziejów odrodzoną Polskę. Dziedzictwo, z którym Polska weszła w struktury Unii Europejskiej było w znacznej mierze dziełem społeczników działających na rzecz dobra wspólnego. Społeczników, którzy pomimo różnych przeciwności zrzeszali się w towarzystwach naukowych i podejmowali różnorodne działania na rzecz społecznej integracji pracowników nauki.

Jak wspomniano wcześniej, społeczny ruch naukowy uzyskał podstawy prawne już w XIX w. Po drugiej wojnie światowej działacze towarzystw naukowych podejmowali różne starania na rzecz uregulowania statusu prawnego towarzystw naukowych. Jednakże najbardziej intensywne prace w tym zakresie rozpoczęto pod koniec XX wieku i w pierwszej dekadzie XXI wieku¹⁴. Opracowano wówczas projekt ustawy o towarzystwach i stowarzyszeniach naukowych, który obejmował rozwiązania prawne, dotyczące sposobu funkcjonowania i finansowania społecznego ruchu naukowego w Polsce. W projekcie zaproponowano definicję towarzystwa naukowego: „Towarzystwem naukowym regionalnym ogólnym lub specjalistycznym jest dobrowolne stowarzyszenie lub związek stowarzyszeń, w rozumieniu prawa o stowarzyszeniach, obejmujące uprawiających działalność naukową pracowników nauki i miłośników nauki oraz ludzi z uprawianiem nauki związanych osobistymi zainteresowaniami lub działalnością zawodową, realizujące przewidziane w swoich statutach zadania związane z rozwijaniem działalności naukowej i upowszechnianiem nauki, odpowiadające warunkom określonym w niniejszej ustawie”. Niestety, pomimo wielu starań wysiłki na rzecz uregulowania sytuacji towarzystw naukowych nie przyniosły rezultatów do dziś. Wybrana przez społeczeństwo władza nie wykazuje tym tematem żadnego zainteresowania, niezależnie od opcji politycznej. W 2013 r. Rada Towarzystw Naukowych przy prezydium PAN przygotowała projekt zmian w ustawach o samorządzie gminnym, w ustawie o samorządzie powiatowym oraz w ustawie o samorządzie województwa. W wyniku proponowanych zmian samorządy odpowiedniego szczebla mogłyby udzielać wsparcia towarzystwom naukowym działającym na ich terenie za przyzwoleniem własnych rad ustanawiających budżet, czego obecnie nie mogą czynić, gdyż brak jest przepisów na podmiotowe finansowanie tychże organizacji.

Poczucie marginalizowania społecznego ruchu naukowego przez państwo polskie oraz braku odpowiedniego usytuowania towarzystw naukowych w systemie prawnym, mimo rosnącego znaczenia towarzystw naukowych w społeczeństwie wiedzy i społeczeństwie informacyjnym, zostało wyrażone podczas I Kongresu Towarzystw Naukowych „Towarzystwa naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie”, który odbył się w Warszawie we wrześniu 2013 r. Jego organizatorami byli: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Towarzys-

¹⁴ Z. Kruszewski, *Towarzystwa naukowe w Polsce. Refleksje przed Kongresem Towarzystw Naukowych w Polsce*, PAUza Akademicka, Nr 207/2013, Kraków.

two Naukowe Płockie. Patronat honorowy nad pierwszym Kongresem objął Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Bronisław Komorowski. Podczas obrad poruszono szereg tematów, takich jak: miejsce i rola towarzystw naukowych w systemie nauki w Polsce, działalność naukowa na rzecz upowszechniania nauki, społeczny ruch naukowy w rozwoju gospodarczym, wspomaganie finansowe społecznego ruchu naukowego w Polsce. Na dorobek Kongresu składa się ukazanie potencjału polskiego społecznego ruchu naukowego i zwrócenie uwagi na konieczność jego wykorzystania w budowaniu społeczeństwa w pełni demokratycznego, samostanowiącego. Przedstawiono też oczekiwania działaczy i społeczników towarzystw naukowych wobec władz administracyjnych państwa polskiego. Znalazło to odzwierciedlenie w przyjętej uchwale. Kongres wyraził w niej przekonanie o potrzebie przyjęcia ustawy o towarzystwach naukowych i stowarzyszeniach naukowo-technicznych oraz o konieczności ich finansowego wspierania w misji, jaką realizują na rzecz społeczeństwa i doboru wspólnego ze środków budżetu państwa oraz ze środków samorządów¹⁵. Kongres uznał, że towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne wypełniają swoją misję, realizując cele i zadania między innymi przez:

- prowadzenie badań naukowych, w tym badań nad regionem,
- organizowanie kongresów oraz konferencji międzynarodowych, krajowych, regionalnych i lokalnych,
- prowadzenie działalności wydawniczej,
- prowadzenie bibliotek, muzeów, archiwów i innych,
- promowanie i popularyzację kultury, nauki oraz techniki,
- podejmowanie audytów badań naukowych i eksperckich,
- podejmowanie projektów na rzecz innowacji w gospodarce,
- kształcenie ustawiczne,
- wspomaganie kadry naukowej i technicznej w jej rozwoju i zwiększaniu mobilności, dbanie o etykę zawodową.

Wyrażono przekonanie, że towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne są integralną częścią systemu nauki polskiej, tak jak to ma miejsce w innych krajach Europy. Ponadto Kongres zaapelował o lepsze wykorzystanie potencjału eksperckiego i moralnego towarzystw naukowych.

W celu poznania aktualnego stanu towarzystw naukowych w Polsce Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2013 roku podjęła decyzję o przeprowadzeniu badań w tym zakresie¹⁶. Badaniom tym poddano towarzystwa naukowe ogólne, towarzystwa naukowe specjalistyczne (w skład których wchodzi towarzystwa funkcjonujące w obszarze nauk społecznych, nauk biologicznych, nauk matematycznych, fizycz-

¹⁵ za Uchwałą I Kongresu Towarzystw Naukowych z dnia 18 września 2013 roku.

¹⁶ Z. Kruszewski, St. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz, dz. cyt., s. 39.

nych i chemicznych, nauk technicznych, nauk rolniczych i leśnych, nauk medycznych, nauk o ziemi i górniczych) oraz stowarzyszenia naukowo-techniczne. Analizy potwierdziły, że towarzystwa naukowe stanowią ważny filar polskiej nauki:

- 1) Zrzeszają one społeczników, pracujących na rzecz wspólnego dobra, a w szczególności na rzecz rozwoju polskiej kultury, nauki i jej popularyzowania.
- 2) Badania wykazały, że w zarządach towarzystw funkcje pełnią najwybitniejsi przedstawiciele polskiej nauki.
- 3) Do realizacji celów statutowych wszystkie grupy badanych towarzystw zatrudniały pracowników administracyjnych.
- 4) Do osiągnięcia celów statutowych korzystały z różnych form działalności oraz wykorzystywały różne narzędzia.
- 5) Dwadzieścia procent towarzystw prowadzi działalność gospodarczą, w grupie stowarzyszeń naukowo-technicznych odsetek ten wynosi dziewięćdziesiąt procent.
- 6) Najważniejszymi źródłami przychodów towarzystw są składki członkowskie. Znaczącą część stanowią środki pozyskiwane na wydawnictwa. Najniższą część w przychodach stanowią dotacje od gmin i powiatów.
- 7) Towarzystwa prowadzą różnorodne formy współpracy z różnymi podmiotami m.in. z samorządami, uczelniami, innymi stowarzyszeniami.
- 8) Dwadzieścia procent towarzystw prowadzi działalność statutową we własnych lokalach, często zabytkowych. Na towarzystwach spoczywa ciężar ich utrzymania, chociaż obiekty te należą do dziedzictwa narodowego i podlegają nadzorowi konserwatorskiemu. 65% organizacji funkcjonuje w lokalach użyczonych, a ponad 14% nie posiada lokali wcale.
- 9) Towarzystwa prowadzą szereg instytucji ważnych dla polskiej nauki i kultury, jak biblioteki i muzea. Najzasobniejsze biblioteki prowadzą Towarzystwa Naukowe Płockie w Płocku i Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu czy Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych w Warszawie, która prowadzi Muzeum Techniki.
- 10) Są założycielami niepublicznych uczelni spełniających ważne funkcje w regionie.
- 11) Duża liczba towarzystw wydaje publikacje zwarte oraz czasopisma, z których wiele znajduje się na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.
- 12) Bardzo intensywna jest działalność popularyzatorska i naukowa towarzystw. Tylko towarzystwa z grupy badanej organizują rocznie ponad 7000 odczytów, sesji, konferencji, wystaw i innych przedsięwzięć naukowych i popularnonaukowych, których odbiorcami są różne grupy społeczne. Za przykład mogą posłużyć kongresy organizowane przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne czy Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

- 13) Towarzystwa licznie realizują prace naukowo-badawcze oraz ekspertyzy, szczególnie cenne te, które są na rzecz regionu. Zdecydowana większość z nich wykonywana jest bezpłatnie ku pożytkowi publicznemu.
- 14) Towarzystwa pozytywnie oceniły aktywność własnych członków oraz własną aktywność jako organizacji.
- 15) Towarzystwa oceniły ogólnie swoją sytuację finansową jako średnią, ale żadne nie uznało jej za bardzo dobrą. Za najpoważniejszy problem społeczny ruchu naukowego uznano zdobywanie funduszy na działalność statutową. Nie istnieje bowiem system, który pozwoliłby podmiotowo finansować wybrane placówki. Szczególnie trudna sytuacja finansowa występuje w organizacjach, które posiadają własne siedziby i prowadzą instytucje użyteczności publicznej np. biblioteki, muzea. Problemem w pozyskiwaniu środków jest biurokracja administracji publicznej oraz skomplikowane formalności związane z pozyskiwaniem grantów, zwłaszcza dla osób działających całkowicie społecznie, często z ograniczonym zapleczem administracyjnym (np. sekretariat na 1/4 etatu) lub bez¹⁷.

Przyszłość towarzystw naukowych

Społeczny ruch naukowy funkcjonuje w różnorodnych dziedzinach oraz w różnorodnych formach, grupując ludzi o podobnych potrzebach i zainteresowaniach. Cechą charakterystyczną tego ruchu jest samorządność i autonomiczność w funkcjonowaniu. Towarzystwa naukowe jako organizacje niezależne od uczelni, instytutów naukowych i innych organizacji znajdujących się w strukturach państwowych skupiają społeczników – naukowców z różnych ośrodków naukowych. Środowiska naukowców często są zróżnicowane, jednak zawsze przyświeca im wspólny cel w działalności na rzecz dobra określonej dziedziny naukowej, czy tegoż środowiska, jego współpracy, wzajemnego szacunku, poczucia misji.

Analiza funkcjonowania towarzystw naukowych, jak i debata na I Kongresie Towarzystw Naukowych wskazują na wiele barier występujących w ich działalności, co może prowadzić do znacznych ograniczeń w ich działaniu. Przyczyny tego stanu tkwią m.in. w tryumfalizmie rynkowym i rynkowym zdoktrynalizowaniu życia społeczno-gospodarczego, co zauważa prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Elżbieta Mączyńska¹⁸. Wnioskuje ona, „że działania stowarzyszeń społeczno-naukowych wypierana jest przez instytucje czysto komercyjne nastawione na szybkie i możliwie duże zyski. Należy

¹⁷ Tamże, s. 64, 65.

¹⁸ E. Mączyńska, *Udział ruchu społeczno-naukowego w dworactwie gospodarczym i edukacji ekonomicznej*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, Wyd. PAN, t. 2, Warszawa 2013, s. 81.

zauważyć, że zjawisko to szczególnie widoczne jest w obszarze wydawnictw, gdzie towarzystwa wypierane są w pozyskiwaniu środków przez instytucje komercyjne”.

Jak wykazują analizy funkcjonowania towarzystw naukowych podążać one będą, niezależnie od przeciwności, w kierunku oddziaływania na procesy społeczne i gospodarcze zachodzące w Polsce. Nie do przecenienia jest ich rola w formułowaniu ocen i analiz wyprzedzających, holistycznych, ostrzegawczych, jak też refleksji i debat odnoszących się do problemów życia Polaków. Ważne są działania towarzystw naukowych na rzecz kształtowania świadomości narodowej i obywatelskiej społeczeństwa niezależnie od czasu historii. Trzeba uznać, że działania te były i są realizowane odmiennymi metodami w zależności od aktualnych uwarunkowań społecznych i geopolitycznych w danym okresie.

Towarzystwa są organizacjami charakteryzującymi się podejściem krytycznym, wskazującymi możliwości rozwiązania problemów społecznych i gospodarczych. Przedstawiają one swoje stanowiska w dyskusjach i publikacjach, ale też podejmują wiele inicjatyw wprowadzających rozwiązania, które uważają za słuszne, w czym za przykład mogą posłużyć inicjatywy Naczelnej Organizacji Technicznej, Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i szeregu innych towarzystw. Zagadnienia te zajmują ważne miejsce w działaniach edukacyjnych i doradczych towarzystw i stowarzyszeń, a zarazem są ich wyzwaniem na przyszłość.

Szereg towarzystw, w tym towarzystwa skupione w Federacji Polskich Towarzystw Medycznych, uznają za istotne w swej pracy integrowanie działalności dydaktycznej prowadzącej do łączenia nauki i nauczania, upatrując w tych działaniach możliwości wyjścia z pułapek „niemożności” rozwiązania wielu problemów społecznych. Przykładowo Jerzy Majkowski stwierdza: „Wydaje się, że do podjęcia innowacyjności i zintegrowanego nauczania bardziej predysponowane są istniejące towarzystwa naukowe, specjalistyczne i ogólne, składające się z nauczycieli akademickich wszystkich uniwersytetów uprawiających naukę i praktykę. Bez odpowiedniej do celu kształcenia selekcji informacji i bez modyfikacji programów zintegrowanego nauczania medycznego, stosownie do wymogów XXI wieku, dotychczasowe modele ochrony zdrowia nie są i nie będą w stanie spełniać swych zadań – niezależnie od jakichkolwiek prób naprawy systemu ochrony zdrowia”¹⁹. Potrzeba integracji nauki i nauczania dotyczy wielu dziedzin. Środowisko naukowe coraz częściej wyraża tę potrzebę. Duży udział w tym procesie odgrywają towarzystwa naukowe, a ich rola może w tym zakresie wzrastać.

Istotnym zadaniem staje się określenie znaczenia towarzystw naukowych dla nauki, jej popularyzacji oraz kształcenia przez całe życie. W dobie trudnych do oceny przemian

¹⁹ J. Majkowski, *Rola naukowych towarzystw medycznych w integracji nauki i nauczania*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, Wyd. PAN, t. 2, Warszawa 2013, s. 40.

kulturowych, gospodarczych i politycznych występuje potrzeba szerokiego kształcenia, szczególnie humanistycznego, niezależnie od zawodowego profilu pierwotnego wykształcenia danej osoby. Towarzystwa stały, stoją i stać będą na straży myślenia humanistycznego, traktując tę ideę jako rozumienie innych ludzi, ich poglądów, poszanowania ich godności. Działania członków towarzystw w obszarze edukacji i promocji nauki w zasadzie są działaniami niekomercyjnymi, dostępnymi dla wszystkich, otwartymi. Udział społecznie pracujących osób (naukowców, nauczycieli, pasjonatów) można uznać za przejaw nie tylko ich poglądów demokratycznych, ale także twórczej postawy patriotycznej. Szereg towarzystw naukowych wprowadza do swojej działalności edukacyjnej elementy wielokulturowości, poznawanie kultury, obyczajowości czy też stwarzania możliwości wyrównywania szans. Towarzystwa w tym obszarze działalności kładą duży nacisk na samokształcenie, samodoskonalenie, umożliwianie postrzegania uczenia się jako swoistej przyjemności. Uznanie uczenia się, jako procesu ciągłego pokonywania trudności w rozwiązywaniu problemów, które niesie życie zawodowe, a często i rodzinne. Towarzystwa naukowe działając w obszarze polityki publicznej służą rozwojowi myśli naukowej i popularyzacji wiedzy, wspomagają edukację narodową, a często ją wyręczają przez realizację przeróżnych form posiedzeń naukowych, odczytów, wydawnictw, konkursów, koncertów, spotkań, wycieczek, warsztatów czy lekcji bibliotecznych dla uczniów itp.

Nie do przecenienia jest rola towarzystw dla gospodarki kraju, jako istotnego elementu w rozwoju cywilizacyjnym. Ważną rolę w tych działaniach odgrywają towarzystwa reprezentujące społeczny ruch środowisk naukowo-technicznych skupionych w Naczelnej Organizacji Technicznej. Posiadają one nie tylko duży dorobek historyczny, ale dysponują też możliwościami realizacji projektów wspierających rozwój i innowacyjność przedsięwzięć gospodarczych. Stowarzyszenia naukowo-techniczne współpracują z resortami gospodarki, edukacji, nauki, organami samorządu terytorialnego i zawodowego, instytucjami badawczymi²⁰.

Towarzystwa odgrywają – i winny odgrywać – istotną rolę w integrowaniu różnych środowisk w ramach jednej branży, jak i między poszczególnymi branżami lub dziedzinami nauki. Powinna następować za pośrednictwem towarzystw wymiana doświadczeń interdyscyplinarnych. Dzięki temu wiele zagadnień naukowych będzie mogło uzyskiwać perspektywiczny wszechstronny ogląd.

Podsumowując, można zauważyć, że towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne czeka wiele wyzwań wynikających z zadań i przemian cywilizacyjnych, z potrzeby określenia tożsamości narodowej. Kraj dysponujący społecznikami, doświad-

²⁰ za E. Mańkiewicz-Cudny, *Wkład społecznego ruchu naukowo-technicznego w rozwój gospodarczy kraju*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Krużewski, Wyd. PAN, t. 2, Warszawa 2013, s. 66.

czonymi fachowcami, dobrze osadzonymi w rzeczywistości krajowej (na rynku, w gospodarce, w nauce) i międzynarodowej, ze znakomitą młodzieżą studiującą i zdobywającą najwyższe laury krajowe oraz zagraniczne nie może rozwiązać wielu palących potrzeb cywilizacyjnych i gospodarczych np. nie potrafi z informatyzować życia gospodarczego, wprowadzić reformy administracji, wdrażać innowacji w wielu dziedzinach gospodarki, wprowadzić reformy służby zdrowia, edukacji i nauki. By ten stan zmienić, muszą zostać uruchomione różnego rodzaju mechanizmy. Jest ich wiele. Jednymi z nich są towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne. Ich dotychczasowa, może zbyt niska, skuteczność w tym zakresie jest po części winą samych towarzystw, ale i ich umocowania prawnego, funkcjonalnego i finansowego. Brakuje im stabilizacji i spokoju w funkcjonowaniu. Towarzystwa naukowe zawierają w sobie społecznikowskie działania, chęć służenia innym obywatelom, dzielenia się swoją wiedzą i pracą na rzecz społeczeństwa. Są one podmiotami życia publicznego, a ich działania na rzecz dobra ogólnego zasługują na wsparcie. Ich misja powinna być zrozumiana przez władzę i społeczeństwo, gdyż bez nauki, jej popularyzacji postępu cywilizacyjnego szereg codziennych problemów obywateli nie znajdzie rozwiązania. Bez działań setek tysięcy (ok. 400 tys.) społeczników, ludzi zajmujących się nauką, stowarzyszonych w organizacjach, jakimi są towarzystwa naukowe, rozwój Polski będzie mocno utrudniony, a może wręcz niemożliwy.

Stowarzyszenia naukowe z uwagi na swoją aktywność, kreatywność i mobilność stanowią wyjątkowy kapitał społeczny, którego potencjału polskie państwo nie docenia. Najwyższy czas, by decydenci, tj. rząd i parlamentarzyści ten ruch społeczny, naukowy ruch obywatelski zauważyli i docenili, uchwalając ustawę o stowarzyszeniach naukowych, co przyczyni się do rozwiązania wielu niepotrzebnych, stresujących, hamujących aktywność społeczników działań.

Bibliografia

- Chodubski A. (2014). *Polska współczesna wartości kulturowo-cywilizacyjne świata*. Notatki Płockie 1/238, s. 23-28.
- Grzywacz A. (2013). *Współdziałanie Polskiej Akademii nauk ze społecznym ruchem Naukowym*, [w:] *Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, pod red. Z. Kruszewskiego. Wydawnictwo
- Hałoń E. (2003). *Towarzystwa naukowe w Polsce. Przyszłość i teraźniejszość*. Wydawnictwo PAN, Warszawa.
- Kansy A. (2013). *Na marginesie swobody. „Notatki Płockie” (1956-2011) – historia i polityka*. Wydawnictwo PAN, Warszawa.
- Kruszewski Z. (2011). *Towarzystwo Naukowe Płockie, podmiot życia publicznego*. Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Kruszewski Z. (2013). *Towarzystwa naukowe w Polsce. Refleksje przed Kongresem Towarzystw Naukowych w Polsce*. PAUza Akademicka 207/2013, Kraków.

- Kruszewski Z., Kunikowski St., Kansy A., Majsterkiewicz T. (2014). *Społeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość*. Wydawnictwo PAN, Warszawa.
- Kruszewski Z. (2014). *Spółnicy w służbie nauki – niedoceniany potencjał*. PANorama 18/ 30, Warszawa, s. 7-9.
- Kunikowski St. (2002). *Rola społecznego ruchu naukowego w procesie jednoczącej się Europy – szanse i kolejne wyzwania. Heureka – Problemy społecznego ruchu naukowego*. Wydawnictwo PAN, Warszawa, s. 3-4.
- Majkowski J. (2013). *Rola towarzystw medycznych w integracji nauki i nauczania*. [w:] Towarzystwa naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie, red. Z. Kruszewski. Wydawnictwo PAN, t. 2, Warszawa, s. 33-41.
- Mańkiewicz-Cudny E. (2013). *Wkład społecznego ruchu naukowo-technicznego w rozwój gospodarczy kraju*. [w:] Towarzystwa Naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie, pod redakcją Z. Kruszewski. Wydawnictwo PAN, t. 2, Warszawa, s. 61-97.
- Mączyńska E. (2013). *Udział ruchu społeczno-naukowego w dworactwie gospodarczym i edukacji ekonomicznej*. [w:] Towarzystwa Naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie, pod redakcją Z. Kruszewski. Wydawnictwo PAN, t. 2, Warszawa, s. 73-81.
- Milewska M. (2013). *Płockie Towarzystwo Lekarskie*. [w:] *Polska – Mazowsze. Dzieje, polityczne, militarne, gospodarka i kultur*, pod redakcją Koseski A., Turkowski R., Wydawnictwo A.H., Pułtusk.
- Muszyński J. (2006). *Spółceństwo informacyjne. Szkice politologiczne*. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Rolbicki W. (1973). *Przyszłość a przeszłość towarzystw naukowych*. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18 nr 2.
- Samsonowicz H. (2014). *Towarzystwa naukowe – ich dziedzictwo kulturowe i naukowe*. [w:] *Towarzystwa Naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski. Wydawnictwo PAN, t. 2, Warszawa, s. 152-157.
- Świętochowska U. (1995). *Patologie cywilizacji współczesnej*. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.

Where is social scientific movement heading in Poland?

In order to realize transformations and contemporary cultural and civilizational needs in Poland it is necessary to obtain citizens. Focused community workers in scientific associations had been building a civic society long before this very term was coined. A characteristic feature of this movement is independence and autonomy. There are numerous barriers and limitations in the functioning of scientific associations (legal, financial, organizational), which hinder, or even prevent the realization of social mission of scientific associations. Scientific associations are public entities and as such their activities should be supports for the common benefit. Scientific associations due to their activeness, creativity and mobility constitute an exceptional social capital, whose potential is not appreciated by the Polish state.

Key words: civic society, science, social scientific movement, scientific associations

